

Een troebele blik.

These over de stigmatisatie rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking, de rol van kennis over een visuele beperking op stigma en de rol van iemand kennen met een visuele beperking op stigma.

Bachelor these

Marissa de Gooijer

Studentnummer: 2071363

Pedagogische Wetenschappen

Vrije Universiteit

Begeleider: dr. Sabina Kef

Amsterdam, Juni 2013

Afbeelding op voorkant: Henk Jan Ketelaar, Geloven in vrijheid.

A Cloudy Sight

Thesis about the way people with a visual impairment are stigmatized, the role of knowledge about visual impairments on stigma and the role of knowing someone with a visual impairment on stigma.

Marissa de Gooijer, VU University Amsterdam, The Netherlands

Abstract

This thesis reports on a study of 443 respondents about the stigma of people with a visual impairment. The researchers developed a questionnaire about the stigma of people with a visual impairment. The questionnaire consists of 36 items that are propositions and open questions. Results indicate that the mean stigma score was low, what means that stigma takes place in a limited way. Knowledge about visual impairments meant a lower score on stigma. Knowing someone with a visual impairment doesn't mean a lower stigma score. Showing a pitiful or an empowering picture of someone with a visual impairment doesn't mean a different score on stigma. The mean score for stigma feeling of people with a visual impairment themselves was low, what means that youth and young adults with a visual impairment doesn't feel stigmatized in a strong way. Motivating people to stigmatize less and then informing them about visual impairments can have a positive effect at the way in which people stigmatize towards people with a visual impairment.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Theoretische achtergrond	4
1.1 Aanleiding	4
1.2 Theoretische achtergrond	5
1.3 Onderzoeksvragen	11
Hoofdstuk 2: Onderzoeksopzet	12
2.1 De procedure	12
2.2 Respondenten	13
2.3 Het instrument	13
2.4 Data analyse	15
Hoofdstuk 3: Resultaten	18
3.1 Onderzoeksvraag 1.a	18
3.2 Onderzoeksvraag 1.b.1	19
3.3 Onderzoeksvraag 1.b.2	19
3.4 Onderzoeksvraag 1.b.3	19
3.5 Onderzoeksvraag 1.b.4	20
3.6 Onderzoeksvraag 2.a	21
3.7 Onderzoeksvraag 2.b	22
Hoofdstuk 4: Conclusie en Discussie	23
4.1 Conclusie	23
4.2 Zwakke punten	26
4.3 Sterke punten	28
4.4 Aanbevelingen	29
4.5 Samenvatting	29
Literatuurlijst	31
Bijlagen	33

Hoofdstuk 1: Theoretische achtergrond

1.1 Aanleiding

Mensen met een visuele beperking hopen net als mensen zonder visuele beperking succesvol deel te nemen aan de activiteiten van de samenleving. Ze hebben behoefte aan betekenisvolle relaties met anderen, naar school gaan, werken en een vrijetijdsbesteding. In tegenstelling tot mensen zonder visuele beperking krijgen zij hierbij te maken met moeilijkheden die gerelateerd zijn aan hun beperking. De moeilijkheden bestaan zowel uit activiteiten die nodig zijn voor succesvolle deelname aan de maatschappij, als uit negatieve reacties van anderen. Momenteel wordt er zowel in Nederland als internationaal veel gedaan ter begeleiding en ondersteuning van sociale participatie, maar ondanks deze initiatieven zijn er nog steeds risico's en problemen (Kef, 2011).

Mensen met een visuele beperking hebben over het algemeen een kleiner sociaal netwerk, minder vrienden, lage sociale vaardigheden, ondernemen minder sociale activiteiten met anderen en hebben moeite met studeren en het vinden van een baan (Kef, Hox & Habekothé, 1997). Toch zijn sommige mensen met een visuele beperking succesvoller in sociale participatie dan anderen. Er loopt een unieke longitudinale studie naar de sociale participatie van mensen met een visuele beperking waaruit succesvolle paden van sociale participatie af te leiden zijn. Door deze succesvolle paden in kaart te brengen en de verschillende factoren die hierbij een rol spelen bloot te leggen kunnen we mensen met een visuele beperking gerichter helpen en ondersteunen om succesvol te participeren in de samenleving. Bij factoren kan gedacht worden aan kenmerken van de beperking, kenmerken van de persoon, zoals zelfvertrouwen en sociale vaardigheden, en kenmerken van de omgeving. Hierdoor kunnen we mensen met een visuele beperking helpen om meer te bereiken in de maatschappij (Kef, 2011).

De studie kan een grote bijdrage leveren aan de bestaande literatuur, aangezien het een longitudinale studie is waarbij de sociale participatie van mensen met een visuele beperking nauw gevolgd wordt. In veel al bestaande literatuur komt de sociale participatie van mensen met een visuele beperking wel aan bod, maar worden de vraagstukken niet aan mensen met een visuele beperking zelf gevraagd. Dit is uniek voor de studie. Verder worden in de studie alle relevante aspecten die van belang zijn voor een succesvolle sociale participatie bij het onderzoek betrokken. Ook mensen zonder visuele beperking worden bij de studie betrokken, door te kijken naar stigmatisering en andere barrières in de maatschappij die een succesvolle sociale participatie in de weg staan. Zo worden beide vlakken die relevant zijn voor een succesvolle sociale participatie door de studie gedekt, namelijk de persoon zelf en de mensen uit de omgeving, en worden geen belangrijke aspecten buiten beschouwing gelaten.

Volgens Fiesler, Lechner & Bos (2008) is er tot op heden te weinig onderzoek gedaan naar determinanten van stigmatisering van mensen die blind of slechtziend zijn. Naar hun idee is onderzoek op grote schaal gewenst om stigma daadwerkelijk te kunnen reduceren. Deze studie sluit goed aan bij deze wens.

1.2 Theoretische achtergrond

Prevalentie

Er is sprake van een visuele beperking als iemand niet of slechts gedeeltelijk kan zien (Visio, 2013). Uit cijfers van Vision2020 blijkt dat in Nederland naar schatting 223.000 mensen slechtziend en 76.000 mensen blind zijn. Er zijn veel soorten oorzaken voor het ontstaan van een visuele beperking. De oorzaak kan liggen in het oog zelf of in de verwerking en geleiding van prikkels. Mogelijke oorzaken zijn aangeboren afwijkingen, erfelijke afwijkingen, oogaandoeningen, acute blindheid na een ongeval en ouderdom. Uit studies naar visuele beperkingen bij kinderen komt naar voren dat de prevalentie 3 tot 18 per 10.000 kinderen is (Mervis en Boyle, 2002). Deze kinderen kampen van jongs af aan met een visuele beperking, en hebben daarom veel ondersteuning nodig om zelfstandig te kunnen functioneren.

Definiëren van een visuele beperking

Om te kunnen bepalen of er sprake is van een visuele beperking wordt het zicht gedefinieerd naar aanleiding van gezichtsscherpte en gezichtsveld. De gezichtsscherpte is de mate waarin je scherp kunt zien en is normaal als gesproken kan worden van een scherpte van 100% of meer. Er is sprake van slechtziendheid als de gezichtsscherpte na correctie met lenzen of een bril minder dan 30% is. Als iemand 30% ziet betekent dat dat hij of zij op een afstand van 30 meter hetzelfde ziet als iemand met een normale gezichtsscherpte op 100 meter. Bij een gezichtsscherpte van 0.1 – 0.05 is iemand zeer slecht ziend, zie bijlage 1. Bij een gezichtsscherpte van 0.05 tot lichtwaarneming is iemand maatschappelijk of functioneel blind en bij een gezichtsscherpte zonder lichtwaarneming is iemand blind (Bartiméus, 2013). Het gezichtsveld is het totale gebied wat je ziet wanneer je naar 1 punt kijkt. Bij een gezichtsveld tussen de 30° en 10° is iemand zeer slechtziend. Bij een gezichtsveld van 10° of lager is iemand functioneel of maatschappelijk blind en bij geen gezichtsveld is iemand blind.

Geschiedenis van de zorg

In 1980 heeft er onder het intreden van de nota 'Nieuwe wegen' in Nederland een ingrijpend proces van herstructurering plaatsgevonden (Vos, 2008). De van oudsher naar binnen gekeerde blindenwereld kreeg langzamerhand een meer dynamisch en open karakter. Er kwamen positieve opvattingen over de mogelijkheden van kinderen en volwassenen met een visuele beperking en over middelen ten bate van maatschappelijke integratie en participatie. Er werd plaatsgemaakt voor een ambulante en regionale benadering, en er kwam een streven naar zoveel mogelijk integratie in het reguliere onderwijs. Tegenwoordig worden slechtziende en blinde mensen ondersteund bij het verwezenlijken van hun wens tot zelfstandig leven, leren, wonen en werken. Er wordt gestreefd naar een volwaardig functioneren van blinden en slechtzienden in de samenleving.

Sociaal functioneren van mensen met een visuele beperking

Om blinden en slechtzienden volwaardig te laten participeren in de samenleving wordt tegenwoordig veel ondersteuning geboden. Toch verloopt de integratie niet altijd even soepel. Uit een longitudinaal onderzoek van Kef (2006) blijkt dat jongeren met een visuele beperking in enige mate hinder in sociaal functioneren ervaren. Door 50% van de jongeren met een visuele beperking worden barrières in zijn of haar sociale leven ervaren. Barrières die zij ervaren zijn houdingen en opvattingen van leeftijdgenoten, zorgen over niet geaccepteerd worden door leeftijdgenoten, zorgen over persoonlijke sociale vaardigheden, stereotypen over blindheid, zorgen over afschrikking door het karakter van de beperking, en beperkingen van mogelijkheden om met vrienden uit te kunnen (Gold, Shaw & Wolffe, 2010).

Volgens Gold, et al. (2010) zijn er drie hoofddomeinen van het sociale leven van jongeren met een visuele beperking, namelijk relaties, school/werk en vrije tijd. Van de relaties die jongeren met een visueel beperking ondergaan is er 1 op de 4 met iemand die ook visueel beperkt is (Kef et al, 1997; Kef, 1999). De vriendschappen zijn afhankelijker, en over het algemeen hebben jongeren met een visuele beperking een significant kleiner netwerk dan hun leeftijdgenoten. In plaats van 20 personen bestaat hun netwerk gemiddeld uit 15 personen (Kef et al, 1997; Kef, 2002). Uit de vrijetijdsbesteding waarin jongeren met een visuele beperking participeren blijkt dat jongeren met een visuele beperking vaker aan passieve en matig interactieve sociale activiteiten deelnemen dan aan activiteiten waarbij veel interactie komt kijken. De activiteiten vinden met name binnenshuis en individueel plaats (Sacks, Wolff & Tierny, 1998; Kalksma, 2005). Maar 40% van de jongeren participeerde in maatschappelijke activiteiten (Valdes, Williamson & Wagner, 1990).

Readiness to change framework

Aangezien er door jongeren met een visuele beperking in enige mate hinder in het sociaal functioneren wordt ervaren, is het relevant om in kaart te brengen hoe deze hinder geminimaliseerd kan worden. Uit het Readiness to change framework van Burrowes & Needs (2009) valt af te leiden dat drie aspecten van belang zijn bij het teweeg brengen van verandering, en daarmee het minimaliseren van hinder in sociaal functioneren. Om de sociale participatie van jongeren met een visuele beperking succesvoller te laten verlopen wordt op deze drie aspecten gefocust. Allereerst is het van belang om ondersteund te worden vanuit de omgeving. Uit onderzoek is gebleken dat training in sociale vaardigheden van belang is voor jongeren met een visuele beperking. Kinderen dienen bijtijds een goede fundering aan sociale vaardigheden te leggen om later in de volwassenheid in werk en persoonlijke leven te kunnen slagen (Sacks et al.; 1992, 2006). Vanwege gebrek aan feedback van ziende mensen en negatieve houdingen tegen visuele beperkingen in de samenleving, kan de ontwikkeling van deze vaardigheden moeilijk zijn (Young-il, 2003). Om deze reden dient er goede pedagogische ondersteuning plaats te vinden. Het Mentor support programma van Kef sluit goed aan bij deze wensen. Ten tweede is het van belang dat de jongeren zelf de maatschappij in willen. Er moet motivatie aanwezig zijn om te veranderen. Bij visueel beperkte jongeren is deze motivatie vaak al aanwezig, maar ontbreken de handvaten om er wat mee te kunnen doen. Een succesvolle participatie is hiermee ook afhankelijk van de persoonlijke factoren van de jongeren. Vervolgens is het van belang dat de omgeving bereid is om jouw gedragsverandering te accepteren. Er dienen geen barrières vanuit de omgeving aanwezig te zijn die de sociale participatie belemmeren. Helaas zijn deze barrières vanuit de omgeving wel aanwezig.

Stigma

Een van de barrières die in de omgeving van mensen met een visuele beperking aanwezig is, is stigmatisering. Uit sociaal-psychologisch onderzoek blijkt dat mensen met een ernstige visuele beperking, naast de praktische en emotionele problemen die zij door hun beperking ervaren, regelmatig te maken krijgen met stigmatiserende reacties (Fiesler et al, 2008). Uitsluiting, vermijding, onbegrip, vooroordelen, ongepaste nieuwsgierigheid en onderschatting van fysieke en mentale mogelijkheden komen nog steeds veel voor (Kalksma, 2005). Deze stigmatisering heeft vaak een negatief gevolg voor het zelfbeeld en de kwaliteit van leven van mensen met een visuele beperking.

Een stigma is een afwijkend en ongewenst kenmerk van een persoon of groep dat negatieve reacties bij anderen oproept (Fiesler et al, 2008). Ziekten en handicaps, zoals een visuele beperking, kunnen als stigma's worden beschouwd (Goffman, 1963). Volgens

Goffman (1963) is stigma een houding ten opzichte van een bepaalde, in hun ogen negatieve, eigenschap van een groep mensen, dat deze groep minder waard is. Stigma bestaat als individuen een bepaalde eigenschap bezitten die een bepaalde sociale identiteit overdragen die in een specifieke sociale context als minder waard wordt gezien (Crocker, Major & Steele, 1998). Gestigmatiseerd worden betekent dat je het doel bent van negatieve stereotypen en daarom persoonlijk afgewezen wordt (Crocker, Voelkl, Testa & Major, 1998). Openlijke stigmatisering komt tot uiting in gedrag als bedreiging, verwerping, vermijding of afkeer van de gestigmatiseerde persoon (Bos, 2001).

Ongemak en vermijding van mensen met een visuele beperking vindt in veel situaties plaats. Jongeren met een visuele beperking worden negatiever beoordeeld door ziende jongeren dan jongeren zonder visuele beperking. Ziende jongeren voelen zich minder op hun gemak in een dergelijke relatie. Hierdoor gaan ziende jongeren eerder relaties aan met jongeren zonder visuele beperking. Ongeacht de eigenschappen van visueel beperkte jongeren worden ze minder gewaardeerd als partner. Ziende jongeren maken zich zorgen over de sociale waarde van een visueel beperkte partner, en zijn bang zelf besmet te worden met het stigma rondom visuele beperkingen, en daardoor zelf negatief geëvalueerd te worden door leeftijdgenoten (Fickten, Goodrich, Amsel & Wicks McKenzie, 1991). Uit bovenstaande blijkt dat de moeilijkheden om sociaal te participeren op het gebied van relaties niet alleen afhankelijk is van de persoonlijke eigenschappen van jongeren met een visuele beperking, maar ook te maken hebben met het stigma dat aan mensen met een visuele beperking hangt. Dit maakt werken aan persoonlijke eigenschappen en pedagogische ondersteuning niet voldoende om sociale participatie mogelijk te maken. Het stigma, wat een van de barrières voor sociale participatie vormt, dat mensen met een visuele beperking sociaal minder waard zijn dient verandert te worden.

Om wat aan het stigma te kunnen veranderen is het noodzakelijk om een goed beeld te hebben van de mate waarin gestigmatiseerd wordt rondom de sociale participatie van jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking. Om deze reden wordt in dit onderzoek onderzocht in welke mate er wordt gestigmatiseerd rondom de sociale participatie van jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking. De mate van stigma staat voor de mate waarin mensen geloven dat mensen met een visuele beperking sociaal kunnen participeren in de samenleving. In het onderzoek wordt ook gebruik gemaakt van een dataset uit een longitudinaal onderzoek van Kef (2006), waardoor het mogelijk is om de ervaren stigmatisatie van jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking te bepalen. Door ook in kaart te brengen wat de ervaren stigmatisatie is door mensen met een visuele beperking zelf, kan een beter beeld gevormd worden van de werkelijke mate van stigma dat rond een visuele beperking hangt. Om deze reden wordt onderzocht in welke mate jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking zich gestigmatiseerd voelen.

De ervaren stigmatisering van mensen met een visuele beperking staat voor de mate waarin mensen met een visuele beperking het idee hebben dat ze gestigmatiseerd worden.

Kennis over een visuele beperking

Als een goed beeld geschetst is van de mate waarin stigma aanwezig is rond mensen met een visuele beperking, kan gekeken worden naar mogelijke oplossingen om de mate van stigma te verminderen. Stigma heeft te maken met onbegrip, vooroordelen, ongepaste nieuwsgierigheid en onderschatting van fysieke en mentale mogelijkheden, waardoor stigma vaak ongemak en vermindering tot gevolg heeft. Ongemak en vermindering rondom mensen met een visuele beperking staat de sociale participatie van mensen met een visuele beperking in de weg, en dienen daarom vermeden te worden. Door de samenleving goed over visuele beperkingen voor te lichten, kan meer inzicht in visuele beperkingen ontstaan. Hierdoor kunnen veel van de aspecten die te maken hebben met stigma afnemen, en daarmee de mate van stigmatisering doen verminderen.

Er wordt in de behandeling van mensen met een beperking of handicap al lange tijd gebruik gemaakt van psycho-educatie. Psycho-educatie is een methodiek die bestaat uit een reeks educatieve interventies om mensen te leren omgaan met hun beperkingen door het verwerven van kennis over de beperking. Psycho-educatie richt zich op zowel de mensen met een beperking zelf, als hun naaste omgeving, zodat beide beter om leren gaan met de beperking. Door psycho-educatie worden onbegrip, vooroordelen en onderschatting van fysieke en mentale mogelijkheden in de naaste omgeving tegen gegaan.

Psycho-educatie over een visuele beperking vergroot de kennis van mensen in de naaste omgeving van mensen met een visuele beperking. Als psycho-educatie zich niet alleen zou richten op het naaste netwerk van mensen met een visuele beperking, maar op de gehele samenleving, zou de mate van stigmatisering rondom visuele beperkingen aanzienlijk af kunnen nemen. Volgens Fiesler et al (2008) is publieksvoorlichting over visuele beperkingen en de consequenties daarvan van essentieel belang om stigma te reduceren.

Om te kunnen bepalen wat de rol van publieksvoorlichting is op het afnemen van stigma wordt in dit onderzoek onderzocht wat de samenhang is tussen het hebben van kennis over een visuele beperking en het stigma rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking.

Aangezien er bij stigma sprake is van vooroordelen en onderschatting van fysieke en mentale mogelijkheden, is het interessant om te onderzoeken of mensen beïnvloedbaar zijn in hun mate van stigmatiseren als informatie wordt aangeboden over een visuele beperking. Als het aanbieden van kennis over een visuele beperking geen rol speelt in de mate van stigmatisering, kan het ook niet heel waardevol zijn om psycho-educatie toe te passen. Om

deze reden wordt onderzocht of er verschillen zijn in stigmatiseren rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking bij het onbewust aanbieden van zielige en empowerende informatie over mensen met een visuele beperking. Ook wordt onderzocht of er een verschil is in de mate waarop mensen stigmatiseren bij het aanbieden van zielige en empowerende informatie, tussen mensen die veel en weinig kennis over een visuele beperking hebben. Hierdoor kan gekeken worden of mensen die al kennis hebben over een visuele beperking minder beïnvloedbaar zijn voor stigmatiserende informatie over een visuele beperking. Wanneer dit het geval is zou dat kunnen betekenen dat het waardevol is om mensen kennis over visuele beperkingen bij te brengen, aangezien dat ze minder gevoelig maakt voor stigmatisatie rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking.

Kennen van iemand met een visuele beperking

Naast de rol die informatie over een visuele beperking kan spelen op de mate waarin mensen met een visuele beperking gestigmatiseerd worden, kan het onderhouden van een relatie met iemand met een visuele beperking ook samenhangen met stigma. De aspecten als onbegrip, vooroordelen, ongepaste nieuwsgierigheid en onderschatting van fysieke en mentale mogelijkheden, zullen deels weg komen te vallen op het moment dat een relatie aangegaan wordt met iemand met een visuele beperking. De omgang met iemand met een visuele beperking levert informatie op over de beperking, waardoor het stigma kan komen te vervallen. Volgens Frame (2004) leert de samenleving hoe gepast gereageerd kan worden op iemand met een visuele beperking, als meer mensen uit de samenleving bekend worden met mensen met een visuele beperking en de complexiteit van hun bestaan snappen. Volgens Forsbak (1995) kan de integratie van mensen met een visuele beperking een rol spelen in het gewend raken van mensen aan de omgang met mensen met een visuele beperking, wat een positief effect kan hebben op de houding ten opzichte van mensen met een visuele beperking. Om deze reden wordt onderzocht of er verschillen zijn tussen het kennen van iemand met een visuele beperking en het niet kennen van iemand met een visuele beperking in stigmatisatie rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking.

Doordat het aangaan van relaties met mensen met een visuele beperking een positieve rol kan spelen in de mate waarop gestigmatiseerd wordt, is het interessant om te onderzoeken of mensen met een visuele beperking zelf minder stigmatisatie ervaren op het moment dat zij een relatie hebben met iemand zonder visuele beperking. Aangezien er in het longitudinale onderzoek van Kef (2006) alleen informatie aanwezig was over een partner, en niet over alle relaties die mensen met een visuele beperking aangaan, is er gebruik

gemaakt van deze partner gegevens. Onderzocht is of er verschillen zijn tussen het hebben van een partner met een visuele beperking en het hebben van een partner zonder visuele beperking in het ervaren van stigma van mensen met een visuele beperking.

1.3 Onderzoeksvragen

Vraag 1.a: In welke mate wordt er gestigmatiseerd rondom de sociale participatie van jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking?

Vraag 1.b.1: Wat is de samenhang tussen het hebben van kennis over een visuele beperking en het stigma rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking?

Vraag 1.b.2: Wat zijn de verschillen tussen het kennen van iemand met een visuele beperking en het niet kennen van iemand met een visuele beperking in stigmatisatie rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking?

Vraag 1.b.3: Wat zijn de verschillen in stigmatisatie rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking bij het onbewust aanbieden van zielige en empowerende informatie over mensen met een visuele beperking?

Vraag 1.b.4: Wat zijn de verschillen in stigmatisatie rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking bij het hebben van veel en weinig kennis over een visuele beperking en het onbewust zielige en empowerende informatie aangeboden krijgen over mensen met een visuele beperking?

Vraag 2.a: In welke mate voelen jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking zich gestigmatiseerd?

Vraag 2.b: Wat zijn de verschillen tussen het hebben van een partner met een visuele beperking en het hebben van een partner zonder visuele beperking in het ervaren van stigma van mensen met een visuele beperking.

Hoofdstuk 2: Onderzoeksopzet

2.1 De procedure

Het onderzoeksdesign is een niet-experimenteel fixed design. Er vindt geen actieve manipulatie plaats in de onderzoekssituatie, en het design wordt aangestuurd door theorie. De studie is cross-sectioneel, aangezien alle metingen binnen een bepaalde periode tegelijk uitgevoerd worden.

Allereerst is een vragenlijst ontwikkeld waarin vragen gesteld worden over de verwachtingen die mensen hebben over mensen met een visuele beperking. Ook zijn op de vragenlijst om allerlei demografische gegevens gevraagd. Aan de hand van deze vragenlijst kan gekeken worden naar de mate waarin mensen met een visuele beperking gestigmatiseerd worden.

Vervolgens is de vragenlijst afgenomen onder straat respondenten en scholieren. De data is in een periode van een maand verzameld. Op straat werden mensen aangesproken met de vraag of ze de vragenlijst in wilde vullen. Voorafgaand aan het invullen van de vragenlijst is uitgelegd waar de vragenlijst over gaat, dat het gaat om mensen die blind of zeer slecht ziend zijn en dat de vragenlijst anoniem en vertrouwelijk is. De scholieren zijn geworven door vooraf contact op te nemen met de scholen, en een afspraak te maken om de vragenlijst af te mogen nemen. De klassen waaruit respondenten zijn geworven zijn 4 Havo en 5 VWO klassen. Aan de scholieren is voorafgaand aan het invullen van de vragenlijst een toestemmingsformulier met een informed consent uitgedeeld. Voor vragen die tijdens het invullen van de vragenlijst gesteld werden is een script ontwikkeld. Afsluitend aan het invullen van de vragenlijst zijn visitekaartjes uitgedeeld met een website waar mensen meer over het onderzoek kunnen vinden en uiteindelijk de testresultaten op kunnen bekijken

De straat locaties waar de vragenlijst afgenomen is, zijn de campus van de UvA, de Campus van de VU, de campus van de HvA, Amsterdam centraal station, station Alkmaar, station Slotervaart, de trein van Amsterdam zuid naar Utrecht, buurthuis huis van de wijk, het Allebéplein te Slotervaart en de Albert Cuyp markt te Amsterdam. De scholen waar de vragenlijst afgenomen is, zijn het Geert Groote College in Amsterdam, het Damstede College in Amsterdam, het Lyceum Schraveland in Schiedam, het ISG Arcus College in Lelystad en het Horizoncollege in Alkmaar.

Na het afnemen van de vragenlijst zijn de gegevens ingevoerd in SPSS. Met de data zijn verschillende analyses uitgevoerd over de mate van stigmatisering, de kennis die mensen hebben over een visuele beperking en of mensen iemand kennen met een visuele beperking. Daarnaast is gebruik gemaakt van een al bestaande dataset met informatie over jongvolwassenen die zelf een visuele beperking hebben. De dataset is afkomstig uit de Longitudinale studie *Social participation of persons with visual impairments* van het project

Verder Kijken (Kef, 2011). Ook met deze data zijn verschillende analyses uitgevoerd. Beide datasets zijn vervolgens op een aantal punten met elkaar vergeleken.

2.2 Respondenten

Het aantal geworven respondenten is 443, waarvan 206 man zijn en 237 vrouw. De gemiddelde leeftijd is 24 jaar, $SD = 12.64$. Van de respondenten hebben 399 een Nederlandse nationaliteit. Verder hebben 12 respondenten een anders dan Nederlandse Westerse nationaliteit en 31 een niet-Westerse nationaliteit.

De dataset van het project Verder Kijken bestaat uit 289 respondenten. Van de respondenten zijn er 158 man en 131 vrouw. De gemiddelde leeftijd is 29.06 jaar, $SD = 5.01$. Van de respondenten hebben 268 een Nederlandse nationaliteit. De rest heeft een anders dan Nederlandse nationaliteit.

2.3 Het instrument

De ontwikkelde vragenlijst bestaat uit een combinatie van stellingen en open vragen. De stellingen worden gemeten aan de hand van een Likert Scale, en voor de open vragen dient een kruisje op een lijn gezet te worden. Het afnemen van de vragenlijst duurt 5 tot 10 minuten.

De vragenlijst bestaat uit 36 items en is opgedeeld in een deel met vragen over de respondenten zelf en een deel met vragen over mensen met een visuele beperking. Van de items meten 14 items stigmatisering. Naast items die stigmatisering meten zijn er ook andere items in de vragenlijst opgenomen. Er zijn 5 items die meten wat de verwachte persoonlijkheid van mensen met een visuele beperking is. De items zijn gebaseerd op steeds twee tegengestelde persoonlijkheidstrekken die afkomstig zijn uit Norman (1963). Ook zijn er 4 items over de verwachtingen van het opleidingsniveau en de werksituatie van mensen met een visuele beperking. De sectoren die hiervoor gebruikt zijn, zijn opgezocht op vacature sites. Twee items vragen in welke mate mensen kennis hebben over een visuele beperking. De overige items zijn om demografische gegevens van de respondenten te verkrijgen.

De 14 items die stigmatisering meten zijn gemeten aan de hand van een Likert scale, helemaal mee oneens, mee oneens, neutraal, mee eens en helemaal mee eens. De items die gebruikt zijn om stigmatisering te meten zijn weergegeven in tabel 1. De stigma items 10 en 14 zijn gebaseerd op items uit een vragenlijst over AIDS (Kalichman, et al., 2005). De stigma items 1, 3, 7, 8, 9, 12 en 13 zijn gebaseerd op een vragenlijst over ervaren stigmatisering door adoptieouders (Gallewaert, 2007). De items 2, 6 en 11 zijn gebaseerd op een onderzoek naar de effecten van openheid op stigmatisering van mensen met een visuele beperking (Fiesler et al, 2008). De items 4 en 5 zijn zelf bedacht. Een voorbeeld hoe

de items omgevormd zijn wordt hier weergegeven; van 'The way people talk to me makes me angry' naar 'Mensen met een visuele beperking maken mij boos'.

Tabel 1 De 14 stigma items uit de vragenlijst

1	Ik zou niet samen willen werken met mensen met een visuele beperking
2	Mensen met een visuele beperking maken mij angstig
3	Ik zou geen contact willen hebben met mensen met een visuele beperking
4	Het hebben van een vriendschap met iemand met een visuele beperking zou ik geen probleem vinden
5	Het hebben van een romantische relatie met iemand met een visuele beperking zou ik geen probleem vinden
6	Mensen met een visuele beperking maken mij boos
7	Mensen met een visuele beperking worden minder serieus genomen
8	Mensen met een visuele beperking vermijden bepaalde sociale situaties
9	Mensen met een visuele beperking voelen zich op hun gemak in sociale situaties
10	Mensen met een visuele beperking hebben meer last van schaamte
11	Mensen met een visuele beperking wekken medelijden op
12	Goed ziende mensen discrimineren mensen met een visuele beperking
13	Mensen met een visuele beperking hebben meer hulp nodig dan er nu al geboden wordt
14	Mensen met een visuele beperking kunnen hetzelfde werk doen als mensen zonder visuele beperking

Van de vragenlijst zijn zes versies ontwikkeld. Drie daarvan zijn ontwikkeld voor de straat respondenten en bevatten het woord U, en drie daarvan zijn ontwikkeld voor de scholieren en bevatten het woord JE. De drie versies per respondentgroep bestaan uit een versie zonder foto, een versie met een zielige foto en een versie met een empowerende foto. De drie versies van de U vragenlijst zijn weergegeven in bijlage 2. De foto's hebben tot doel om de respondenten te primen met informatie, en kunnen gebruikt worden om te toetsen of deze onbewust verkregen informatie een rol speelt in de mate waarop mensen stigmatiseren. De empowerende foto is afkomstig uit een fotoreeks van Sylvia Romein, en is ook gebruikt op www.annemiekvanmunster.nl. De zielige foto is afkomstig van de website jadbank.dossiers.knipselkranten.nl/blinden-en-slechtzienden-0.

De bestaande dataset bestaat uit 289 respondenten die zelf een visuele beperking hebben. In de dataset zijn gegevens te vinden als ervaren stigmatisering, acceptatie van de beperking en vele andere psychosociale aspecten. De dataset is afkomstig uit het onderzoek *Social participation of persons with visual impairments* (Kef, 2011). Er wordt gebruik gemaakt

van 4 items die ervaren stigmatisering hebben gemeten. Deze items zijn afkomstig uit een onderzoek van Ali et al (2008) naar de stigmatisering van mensen met een verstandelijke beperking. De items zijn gemeten op een 5 punt schaal; nooit, zelden, soms, vaak en erg vaak, en zijn weergegeven in tabel 2. Ook wordt er gebruik gemaakt van de partnergegevens van mensen met een visuele beperking.

Tabel 2 De 4 stigma items uit de dataset van het project Verder Kijken

1	De manier waarop mensen met mij praten maakt me boos.
2	Mensen maken dat ik mij verlegen voel.
3	Ik zonder me af van andere mensen omdat zij niet aardig tegen mij zijn.
4	Ik maak me zorgen over hoe mensen zich gedragen tegenover mij.

2.4 Data analyse

Er wordt gebruik gemaakt van de data die verzameld is door middel van het afnemen van de vragenlijsten. Allereerst zijn de contra-indicatieve items indicatief gemaakt. Dit was het geval voor item 4, 5, 9 en 14, zie bijlage 1. Vervolgens is gekeken naar de betrouwbaarheid van de 14 stigma items, $\alpha = 0.67$, waaruit naar voren komt dat de items redelijk betrouwbaar zijn. Het verwijderen van één van de items leverde geen sterkere betrouwbaarheid op, waardoor alle 14 items zijn behouden. Vervolgens is een somscore samengesteld van alle 14 stigma items.

1.a: In welke mate wordt er gestigmatiseerd rondom de sociale participatie van jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking?

Om de mate van stigmatisering vast te kunnen stellen wordt gekeken naar de descriptives. Er wordt gekeken of de verdeling normaal verdeeld is. Vervolgens wordt gekeken vanaf welk punt van de Likert Scale gestigmatiseerd wordt. Deze score wordt vergeleken met het punt van de Likert Scale waarop verwacht wordt dat stigmatisering plaats vindt.

1.b.1: Wat is de samenhang tussen het hebben van kennis over een visuele beperking en het stigma rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking?

Allereerst wordt een correlatie uitgevoerd tussen de variabelen kennis en stigma, om de kijken of de variabelen aan elkaar gecorreleerd zijn. Vervolgens wordt de variabele kennis in drie groepen gedeeld. Groep 1 bevat score 1 en 2 van de Likert Scale en scoort laag op kennis. Groep 2 bevat score 3 van de Likert Scale en scoort midden op kennis. Groep 3 bevat score 4 en 5 van de Likert Scale en scoort hoog op kennis. Daarna wordt een one way ANOVA uitgevoerd, waarbij de somscore van de stigma items de afhankelijke variabele is,

en de kennis groepen een fixed factor is. Met post hoc vergelijkingen wordt vervolgens gekeken welke groepen van elkaar verschillen.

1.b.2: Wat zijn de verschillen tussen het kennen van iemand met een visuele beperking en het niet kennen van iemand met een visuele beperking in stigmatisatie rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking?

Om dit te kunnen analyseren wordt een independent t-test uitgevoerd. Het wel/niet kennen van iemand met een visuele beperking is de groepsvariabele, en de somscore van de stigma items de test variabele.

1.b.3: Wat zijn de verschillen in stigmatisatie rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking bij het onbewust aanbieden van zielige en empowerende informatie over mensen met een visuele beperking?

De foto variabele bestaat uit 3 groepen. Groep 1 bevat geen foto, groep 2 bevat een empowerende foto en groep 3 bevat een zielige foto. Een one way ANOVA wordt uitgevoerd, waarin de somscore van de stigma items de afhankelijke variabele is, en de foto variabele een fixed factor is. Met post hoc vergelijkingen wordt vervolgens gekeken welke groepen van elkaar verschillen.

1.b.4: Wat zijn de verschillen in stigmatisatie rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking bij het hebben van veel en weinig kennis over een visuele beperking en het onbewust zielige en empowerende informatie aangeboden krijgen over mensen met een visuele beperking?

Allereerst wordt de variabele kennis in drie groepen verdeeld. Groep 1 bevat score 1 en 2 van de Likert Scale en scoort laag op kennis. Groep 2 bevat score 3 van de Likert Scale en scoort midden op kennis. Groep 3 bevat score 4 en 5 van de Likert Scale en scoort hoog op kennis. Voor alle drie de kennis groepen wordt een aparte one way ANOVA uitgevoerd, met de somscore van stigma als afhankelijke variabele en de foto variabele als fixed factor. Vervolgens wordt per analyse met post hoc vergelijkingen naar het verschil tussen groepen gekeken.

Verder is gebruik gemaakt van de dataset van het project Verder Kijken. De betrouwbaarheid van de 4 items is $\alpha = .69$, waaruit naar voren komt dat de items redelijk betrouwbaar zijn. Het verwijderen van één van de items leverde geen sterkere betrouwbaarheid op, waardoor alle 4 items in de analyse zijn behouden. Vervolgens is een somscore samengesteld van de 4 items die stigma meten.

2.a: In welke mate voelen jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking zich gestigmatiseerd?

Om de mate van stigmatisering vast te kunnen stellen wordt ook hier gekeken naar de descriptives. Eerst wordt gekeken of de verdeling normaal verdeeld is. Vervolgens wordt gekeken vanaf welk punt van de Likert Scale mensen met een visuele beperking zich gestigmatiseerd voelen. Deze score wordt vergeleken met het punt van de Likert Scale waarop verwacht wordt dat ze zich gestigmatiseerd voelen.

2.b: Wat zijn de verschillen tussen het hebben van een partner met een visuele beperking en het hebben van een partner zonder visuele beperking in het ervaren van stigma van mensen met een visuele beperking.

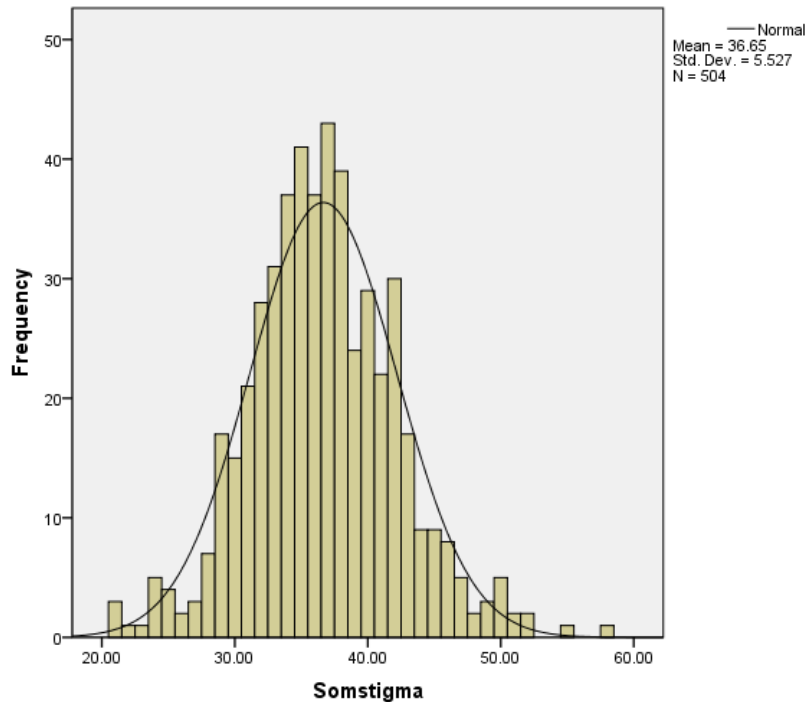
Om dit te analyseren is gebruik gemaakt van een independent sample t-test. Het wel/niet hebben van een partner met een visuele beperking is de groepsvariabele, en de somscore van de stigma items is de test variabele.

Hoofdstuk 3: Resultaten

1.a Stigma rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking

De verdeling van de somscore van stigma is normaal verdeeld met een gemiddelde van 36.65, SD = 5.53.

Figuur 1 Gerapporteerde stigmatisering vanuit de maatschappij (N = 504)

De range is 37, met een minimum van 21 en een maximum van 58. Bij een score die 1 SD van het gemiddelde afwijkt is er sprake van hoge stigmatisatie. Bij een score van 42.18 of hoger is dat het geval, en wordt er hoog gescoord op stigmatisatie. Van de respondenten scoorde 13% hoger dan 42.18, en daarmee hoog op stigmatisatie. Dit zou betekenen dat bij een gemiddelde score van 3 (42.18/14) op de afzonderlijke stigma items respondenten sterk aan het stigmatiseren zijn. Een score van 3 betekent dat het antwoord neutraal was, waardoor de gemiddelde somscore laag ligt en er weinig wordt gestigmatiseerd.

Verwacht wordt dat vanaf een score 4 op de Likert Scale gestigmatiseerd wordt, aangezien een score 4 betekend dat de respondent het met de uitspraak eens is. Dit zou betekenen dat de somscore over de 14 items 56 of hoger is als er sprake is van stigmatisatie. Van de respondenten scoorde 0% meer dan 55, wat betekent dat er weinig sprake van stigmatisatie is.

Naar eigen zeggen heeft 98% van de respondenten de vragenlijst eerlijk ingevuld. De overige 2% gaf aan de vragenlijst niet eerlijk ingevuld te hebben, of heeft de vraag open gelaten.

1.b.1 De samenhang tussen kennis over een visuele beperking en stigma

Voor het kennis item is gemiddeld een score van 4.14 behaald, $SD = .89$, wat betekent dat respondenten gemiddeld aangeven dat ze weten wat een visuele beperking is.

Er is een correlatie uitgevoerd tussen de variabelen kennis en stigma die significant bleek te zijn, $r = -.14$, $p = .002$. Dit betekent dat het hebben van kennis over een visuele beperking gecorreleerd is aan de mate waarop gestigmatiseerd wordt.

De scores op het kennis item zijn verdeeld over drie groepen, een groep met laag kennis, $N = 32$, een groep met midden kennis, $N = 47$, en een groep met hoog kennis, $N = 424$. Vervolgens is een one way ANOVA uitgevoerd en een significant effect gevonden voor het hebben van kennis over een visuele beperking, $F(2, 500) = 6.58$, $p = .002$. De groep met laag kennis heeft een gemiddelde van 38.41, $SD = 7.37$, de groep met midden kennis een gemiddelde van 38.79, $SD = 6.63$, en de groep met hoog kennis een gemiddelde van 36.30, $p = 5.15$. Er bleek een significant verschil te zijn tussen de groepen met midden kennis en hoog kennis, $p = .009$. Tussen de groepen laag kennis en hoog kennis bleek een trend te zijn, $p = .091$. Tussen de groepen laag en midden kennis werd geen significant verschil gevonden, $p = 0.95$. De groep die veel kennis heeft scoort lager op stigmatiseren dan de groep die minder kennis heeft, en de groep die veel kennis heeft scoort ook lager op stigmatiseren dan de groep die weinig kennis heeft.

1.b.2 Ervaren stigmatisering bij het wel/niet kennen van iemand met een visuele beperking

Van de respondenten gaf 40% aan iemand te kennen met een visuele beperking. De overige 60% gaf aan dat ze niemand kennen met een visuele beperking. Van de respondenten die aangaven iemand met een visuele beperking te kennen was de persoon met een visuele beperking bij 5% een gezinslid, bij 22% een familielid, bij 16% een vriend, bij 37% een kennis en hadden ze bij 20% geen persoonlijk contact.

Er is een independent sample t-test uitgevoerd waaruit geen significant effect bleek voor het kennen van iemand met een visuele beperking, $t = .71$, $p = .48$. De groep die niemand met een visuele beperking kent scoort gemiddeld 36.80, $SD = 5.70$. De groep die aangeeft iemand met een visuele beperking te kennen scoort gemiddeld 36.45, $SD = 5.28$. Er is geen verschil in stigmatisering bij het wel of niet kennen van iemand met een visuele beperking.

1.b.3 Ervaren stigmatisering bij verschillende typen afbeeldingen

Het aantal respondenten is goed verdeeld over de drie condities, de conditie zonder foto, $N = 187$, de conditie met empowerende foto, $N = 158$, en de conditie met zielige foto, $N = 159$.

Er is een one way ANOVA uitgevoerd waaruit geen significant effect bleek voor type afbeelding, $F(2, 501) = .925$, $p = .40$. De conditie zonder foto heeft een gemiddelde van 37.04, $SD = 5.79$, de conditie met empowerende foto een gemiddelde van 36.39, $SD = 5.60$, en de conditie met zielige foto een gemiddelde van 36.45, $SD = 5.12$. Er is geen verschil in stigmatisering bij verschillende typen afbeeldingen.

1.b.4 Ervaren stigmatisering bij verschillende typen afbeeldingen van verschillende groepen kennis

Uit voorgaande analyse komt naar voren dat er geen samenhang is tussen de soort afbeelding en stigma. Hierdoor lijkt er geen sprake van priming te zijn. Om hier zeker van te kunnen zijn is per kennis groep naar de samenhang tussen afbeelding en stigma gekeken. Als er sprake is van weinig kennis over een visuele beperking kan de afbeelding als informatie dienen, en daarmee de mate van stigmatisering beïnvloeden. Bij veel kennis kan de extra informatie van de afbeelding overbodig zijn, zodat de stigmatisering niet beïnvloedt wordt.

Tabel 3 Gemiddelden en SD's per kennis groep

	Geen foto	Empowerende foto	Zielige foto	Sign. ANOVA
Laag kennis	$\mu = 37.5$, $SD = 6.82$	$\mu = 37.91$, $SD = 8.03$	$\mu = 40.22$, $SD = 7.79$	$F = .089$, $p = .92$
Neutraal kennis	$\mu = 40.05$, $SD = 7.06$	$\mu = 35.60$, $SD = 5.42$	$\mu = 40.62$, $SD = 6.38$	$F = .068$, $p = .92$
Hoog kennis	$\mu = 36.64$, $SD = 5.47$	$\mu = 36.36$, $SD = 5.41$	$\mu = 35.81$, $SD = 4.51$	$F = 2.55$, $p = .08$

Er is een one way ANOVA uitgevoerd voor alleen die respondenten die laag scoorden op kennis over een visuele beperking waaruit geen significant effect voor type afbeelding bleek, $F(2, 29) = .089$, $p = .92$, $N = 32$. De conditie zonder foto heeft een gemiddelde van 37.5, $SD = 6.82$, $N = 12$, de conditie met empowerende foto een gemiddelde van 37.91, $SD = 8.03$, $N = 11$, en de conditie met zielige foto een gemiddelde van 40.22, $SD = 7.79$, $N = 9$. Er was geen significant verschil tussen de condities. Voor de respondenten die laag scoorden op kennis is er geen verschil in stigmatisering bij verschillende typen afbeeldingen.

Er is ook een one way ANOVA uitgevoerd voor alleen die respondenten die neutraal scoorden op kennis over een visuele beperking waaruit geen significant effect voor type afbeelding bleek, $F(2, 44) = .068$, $p = .92$, $N = 47$. De conditie zonder foto heeft een gemiddelde van 40.05, $SD = 7.06$, $N = 19$, de conditie met empowerende foto een gemiddelde van 35.60, $SD = 5.42$, $N = 15$, en de conditie met zielige foto een gemiddelde van 40.62, $SD = 6.38$, $N = 13$. Er was geen significant verschil tussen de condities. Voor de

respondenten die midden scoorden op kennis is er geen verschil in stigmatisering bij verschillende typen afbeeldingen.

Er is ook een one way ANOVA uitgevoerd voor alleen die respondenten die hoog scoorden op kennis over een visuele beperking waaruit geen significant effect voor type afbeelding beek, $F(2, 422) = 2.55$, $p = .08$. Wel was er sprake van een trend. De conditie zonder foto heeft een gemiddelde van 36.64, $SD = 5.47$, de conditie met empowerende foto een gemiddelde van 36.36, $SD = 5.41$, en de conditie met zielige foto een gemiddelde van 35.81, $SD = 4.51$. Er was geen significant verschil tussen de condities. Voor de respondenten die hoog scoorden op kennis is er geen verschil in stigmatisering bij verschillende typen afbeeldingen.

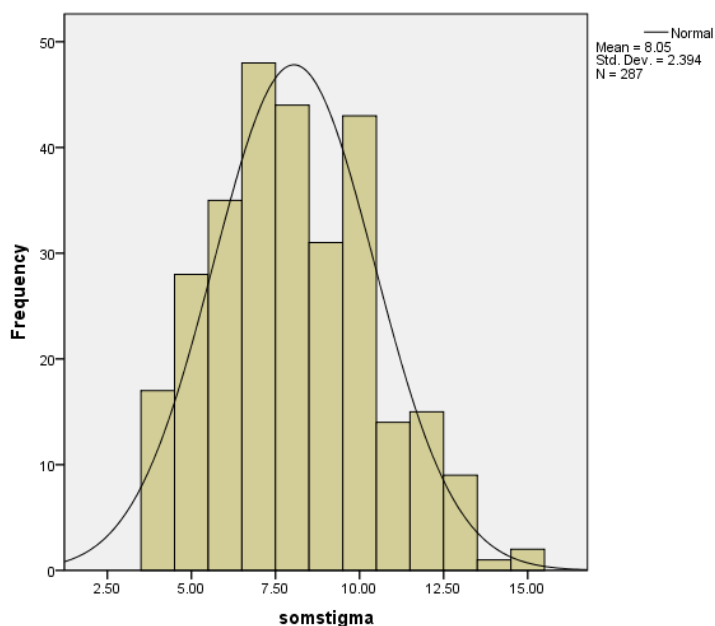
Tabel 4 Post Hoc resultaten per kennis groep

Laag kennis	Empowerende foto	Zielige foto
Geen foto	$p = .99$	$p = .69$
Zielige foto	$p = .78$	/
Neutraal kennis		
Geen foto	$p = .12$	$p = .97$
Zielige foto	$p = .11$	/
Hoog kennis		
Geen foto	$p = .89$	$p = .36$
Zielige foto	$p = .66$	/

2.a Ervaren stigmatisering door mensen met een visuele beperking

De verdeling van de somscore van ervaren stigma is normaal verdeeld met een gemiddelde van 8.05, $SD = 2.39$.

Figuur 2 Ervaren stigma gevoelens door jongeren met een visuele beperking (N = 287)

De range is 11, met een minimum van 4 en een maximum van 15. Bij een score die 1 SD van het gemiddelde afwijkt is er sprake van hoge stigmatisatie. Bij een score van 10.45 of hoger is dat het geval, en wordt er hoog gescoord op stigmatisatie. Van de respondenten scoorde 9% hoger dan 10.45, en daarmee hoog op stigmatisatie. Dit zou betekenen dat bij een gemiddelde score van 2.61 ($10.45/4$) op de afzonderlijke stigma items respondenten met een visuele beperking zich sterk gestigmatiseerd voelen. Een score van 3 betekent dat het antwoord soms was, waardoor de gemiddelde somscore laag ligt en respondenten met een visuele beperking zich weinig gestigmatiseerd voelen.

Verwacht wordt dat vanaf een score 4 stigmatisering ervaren wordt, aangezien een score 4 betekend dat de respondent zich vaak gestigmatiseerd voelt. Dit zou betekenen dat de somscore van de 4 items 16 of hoger is als er sprake is van stigmatisatie. Van de respondenten scoorde 0% meer dan 15, wat betekent dat er weinig sprake van een gestigmatiseerd gevoel is.

2.b Ervaren stigmatisering bij een wel/niet visueel beperkte partner

Van de respondenten met een visuele beperking heeft 12% een partner die ook een visuele beperking heeft. De overige 88% van de partners heeft geen visuele beperking.

Er is een independent sample t-test uitgevoerd waaruit geen significant effect bleek voor soort partner, $t = 1.20$, $p = .232$. De groep met een partner die een visuele beperking heeft scoort gemiddeld 8.59, $SD = 2.40$. De groep die een partner zonder visuele beperking heeft scoort gemiddeld 7.90, $SD = 2.22$. Er is geen verschil in ervaren stigmatisering tussen het hebben van een partner met een visuele beperking en het hebben van een partner zonder een visuele beperking.

Hoofdstuk 4: Conclusie en Discussie

4.1 Conclusie

Het doel van het onderzoek was om barrières vanuit de omgeving in kaart te brengen, zodat de sociale participatie van mensen met een visuele beperking verbeterd kan worden. De gemiddelde somscore van stigma ligt laag, wat betekent dat er weinig sprake is van stigmatisering. Hieruit valt te concluderen dat er in beperkte mate wordt gestigmatiseerd rondom de sociale participatie van jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking. Er lijkt daarmee weinig sprake te zijn van de barrière stigmatisering vanuit de omgeving in de sociale participatie van mensen met een visuele beperking. Dit resultaat is in strijd met de onderzoeksresultaten uit een meta analyse van Allen en Bellsted (1996), waaruit naar voren komt dat mensen met een ernstige visuele beperking regelmatig te maken krijgen met stigmatiserende reacties.

Ondanks dat uit het onderzoek naar voren komt dat er weinig sprake van stigmatisering is, zijn er wel verschillen in de mate van stigmatisering. Het blijft nuttig om in kaart te brengen wanneer er zo min mogelijk sprake is van stigmatisering. Er bleek een significant verschil te zijn tussen het hebben van veel kennis over een visuele beperking en het hebben van een beetje kennis over een visuele beperking. De respondenten die veel kennis hebben scoren lager op stigmatiseren dan de respondenten die minder kennis hebben. Verder bleek een trend te zijn tussen het hebben van veel kennis over een visuele beperking en het hebben van weinig kennis over een visuele beperking. De respondenten die veel kennis hebben scoren ook lager op stigmatiseren dan de respondenten die weinig kennis hebben. Dit betekent dat er een samenhang is tussen het hebben van kennis over een visuele beperking en het stigma rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking, namelijk dat bij kennis over een visuele beperking minder sprake van stigmatisering is. De resultaten ondersteunen de gedachte dat door het vergroten van de kennis van mensen over visuele beperkingen, bijvoorbeeld door middel van psycho-educatie, de mate van stigmatisering af kan nemen. Ook sluiten de resultaten aan bij het idee van Fiesler et al (2008) dat publieksvoorlichting over visuele beperkingen van essentieel belang is in het reduceren van stigma.

Er bleek geen significant verschil te zijn tussen het wel of niet kennen van iemand met een visuele beperking en het stigmatiseren van mensen met een visuele beperking. Er is geen sprake van samenhang tussen het kennen van iemand met een visuele beperking en het stigma rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking. Deze bevinding is in strijd met de bevindingen van Forsbak (1995) dat de integratie van mensen met een visuele beperking tot effect heeft dat mensen gewend raken aan de omgang met mensen met een beperking, wat een positief effect heeft op de houding ten opzichte van

mensen met een visuele beperking. Uit dit onderzoek blijkt dat de omgang met mensen met een visuele beperking geen rol speelt in de mate waarom gestigmatiseerd wordt, en daarmee niet samenhangt met de houding ten opzichte van mensen met een visuele beperking.

Verwacht werd dat het onbewust aanbieden van zielige en empowerende informatie van iemand met een visuele beperking samenhangt met de mate waarin gestigmatiseerd wordt. Wanneer dit het geval is, kan het aanbieden van kennis stigma doen afnemen, en kan psycho-educatie waardevol zijn om toe te passen. Er bleek geen significant verschil te zijn tussen type afbeelding en stigmatisering. Er is geen samenhang tussen het weergeven van een afbeelding van iemand met een visuele beperking en het stigma rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking. Het is daarom de vraag of het aanbieden van informatie over een visuele beperking de mate van stigma kan doen verminderen.

Aangezien geen samenhang werd gevonden tussen het weergeven van een afbeelding van iemand met een visuele beperking en stigma, is getoetst of er wel sprake van samenhang is als de respondenten ingedeeld worden in groepen die een bepaalde hoeveelheid kennis hebben over visuele beperkingen. Het idee hierachter is dat respondenten met een bepaalde hoeveelheid kennis anders beïnvloed worden in hun mate van stigmatisering door het zien van een informerende afbeelding. Wanneer dit het geval is zou dat kunnen betekenen dat het waardevol is om mensen kennis over visuele beperkingen bij te brengen, aangezien dat ze minder gevoelig maakt voor stigmatisatie rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking. Voor alle kennis groepen met respondenten is er geen samenhang tussen type afbeelding en stigmatisering. Het lijkt erop dat de hoeveelheid kennis over een visuele beperking niet samenhangt met de mate van stigmatisering bij het zien van een informerende afbeelding. Het is daarom de vraag of mensen informatie bijbrengen over een visuele beperking een positieve rol kan spelen voor de mate van stigmatisering.

Naast het in kaart brengen van de mate waarin mensen met een visuele beperking gestigmatiseerd worden, is er in het onderzoek ook aandacht geweest voor de mate waarin jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking zich gestigmatiseerd voelen. De reden hierachter is om te achterhalen of er naar het idee van jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking zelf wel sprake is van barrières vanuit de omgeving in de sociale participatie van mensen met een visuele beperking.

De gemiddelde somscore van stigma ligt laag, wat betekent dat mensen met een visuele beperking zich weinig gestigmatiseerd voelen. Hieruit valt te concluderen dat jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking zich in beperkte mate gestigmatiseerd voelen.

Verwacht werd dat het kennen van iemand met een visuele beperking tot effect heeft dat er minder gestigmatiseerd wordt (Forsbak, 1995). Er werd vanuit gegaan dat mensen die een relatie aangaan met iemand met een visuele beperking meer kennis hebben over een visueel beperking en daardoor in mindere mate stigmatiseren. Om deze reden werd de vraag gesteld of mensen met een visuele beperking die een partner hebben zonder visuele beperking zich ook daadwerkelijk minder gestigmatiseerd voelen. Er bleek geen significant verschil te zijn tussen het hebben van een partner met of zonder een visuele beperking en de ervaren stigmatisering. Er zijn geen verschillen tussen het hebben van een partner met een visuele beperking en het hebben van een partner zonder visuele beperking in het ervaren van stigma van mensen met een visuele beperking. Het gevonden resultaat sluit goed aan bij de eerder gevonden resultaten, namelijk dat het kennen van iemand met een visuele beperking niet samenhangt met de mate van stigmatisering.

Uit de gevonden resultaten komt naar voren dat er weinig sprake is van de barrière stigma in de sociale participatie van jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking. Bij mensen zonder visuele beperking is er weinig sprake van stigmatisatie. Bij jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking is er weinig sprake van stigmatisatie gevoel.

Toch blijkt dat er verschillen zijn in de mate van stigmatisering tussen mensen. Mensen die veel kennis hebben over een visuele beperking lijken minder te stigmatiseren dan mensen die weinig kennis hebben over een visuele beperking. Hierdoor lijkt het relevant om mensen te informeren over visuele beperkingen, zodat de mate van stigmatisering gereduceerd kan worden.

Daarentegen is er geen verschil in het aanbieden van informatie over een visuele beperking en het stigma rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking. Het is daarom de vraag of het aanbieden van informatie over een visuele beperking de mate van stigma kan doen verminderen. Ook lijkt het erop dat de hoeveelheid kennis over een visuele beperking geen rol speelt in de mate van stigmatisering bij het zien van een informerende afbeelding. Het is daarom de vraag of mensen informatie bijbrengen over een visuele beperking een positieve rol kan spelen in de mate waarom gestigmatiseerd wordt.

Het lijkt erop dat mensen die veel kennis hebben over een visuele beperking in mindere mate stigmatiseren. Daarentegen maakt het aanbieden van kennis over een visuele beperking geen verschil in de mate van stigmatiseren. Dit zou het geval kunnen zijn doordat mensen die veel kennis hebben over een visuele beperking deze kennis op vrijwillige basis hebben verkregen, en daarmee in eerste instantie al minder stigmatiseren. Het ongevraagd aanbieden van kennis lijkt geen rol te spelen in het verminderen van de stigma, waardoor het

niet heel waardevol zal zijn om psycho-educatie over visuele beperkingen aan te bieden aan de gehele samenleving.

4.2 Zwakke punten

Bij het interpreteren van de data moet rekening gehouden worden met een aantal beperkingen van het onderzoek.

Dataverzameling

Bij de dataverzameling was er sprake van veel omgevingsruis. Aangezien de straat data niet in een gecontroleerde omgeving is afgenomen maar op veel verschillende drukke plekken, was er sprake van veel afleiding bij het invullen van de vragenlijst. Ook hadden de respondenten soms haast bij het invullen van de vragenlijst, omdat ze bijvoorbeeld de trein moesten halen.

Verder zijn de respondenten niet aselekt gekozen, maar zijn ze aangesproken op straat of in het geval van de scholieren vooraf geselecteerd. Deelname was vrijwillig, waardoor er selectie heeft plaatsgevonden. Hierdoor mist een groep mensen bij de dataverzameling. Ook hadden deelnemers voornamelijk een Nederlandse nationaliteit, en is de groep niet heel gevarieerd. Verder zijn de respondenten met name in Amsterdam en omstreken geworven, wat niet representatief is voor de gehele Nederlandse samenleving. Ondanks dat er sprake is van een grote groep respondenten maakt dit alles het lastig om de resultaten te generaliseren.

Vragenlijst

Voor de vragenlijst zijn de geselecteerde items niet getest op validiteit en betrouwbaarheid, aangezien de vragenlijst nieuw ontwikkeld is en er nog geen vragenlijst beschikbaar was over de samenhang tussen stigma en een visuele beperking. Wel zijn de items gebaseerd op een vragenlijst over stigma rond AIDS en een vragenlijst over stigma rond adoptie. Dit heeft gevolgen voor de betrouwbaarheid van de gevonden resultaten.

Verder was er bij het invullen van de vragenlijst verwarring over wanneer er sprake is van een visuele beperking. Ondanks dat vooraf aangegeven werd dat het ging om mensen die blind of zeer slecht ziend zijn, werd er door veel respondenten gedacht aan mensen die brildragend zijn. Dit kan ook een verklaring zijn voor het grote percentage mensen dat aangeeft iemand met een visuele beperking te kennen. Het gevonden resultaat dat het kennen van iemand met een visuele beperking niet samenhangt met de mate van stigmatisering kan hierdoor beïnvloed zijn. Daarbuiten kan dit ook een invloed hebben uitgeoefend op de mate waarop werd gestigmatiseerd. Als gedacht werd aan mensen die brildragend zijn kan dat de score op stigma verminderen, aangezien deze mensen tot alles in

staat zijn wat mensen zonder bril ook kunnen. Zij kunnen bijvoorbeeld in bijna elke sector werken, elke opleiding gevolgd hebben en fulltime werken. Wanneer het onderzoek herhaald zou worden is het van belang om een duidelijke definitie te geven van wat een visuele beperking inhoudt, en welke groep mensen onder de definitie valt.

Verder zijn alle resultaten een subjectieve weergave van de beleving van de respondent. Als respondenten ergens bijvoorbeeld helemaal mee eens zijn kan de een aangeven er helemaal mee eens te zijn, terwijl de ander aangeeft dat hij het er mee eens is. Dit kan de onderzoeksresultaten ook beïnvloeden. Ook kan er sprake zijn van sociale wenselijkheid bij het geven van de antwoorden, aangezien de respondenten wel anoniem waren, maar de onderzoekers altijd in de buurt waren als de vragenlijst werd ingevuld. Met name op straat was het moeilijk om de respondent ruimte te geven om de vragenlijst zelfstandig in te vullen, aangezien je als onderzoeker bij de vragenlijst in de buurt moest blijven om hem niet uit het oog te verliezen. Een voorbeeld hiervan is het item: mensen met een visuele beperking maken mij boos. Dit item roept veel sociale wenselijkheid op. Ondanks dat je het eens zou zijn met de stelling, heb je de neiging om aan te geven het er niet mee eens te zijn.

Verder is de optie neutraal vrij vaak gekozen bij de stigma items, wat weinig informatie oplevert. Achteraf gezien is dit zonde, aangezien het niet duidelijk is of de respondenten niet goed wisten was ze moesten antwoorden, of dat ze daadwerkelijk geen mening hadden over het item. Als er gekozen was voor 6 optie keuzes, helemaal mee oneens, mee oneens, een beetje mee oneens, een beetje mee eens, mee eens en helemaal mee eens had dat een beter beeld opgeleverd over de mate waarop gestigmatiseerd wordt rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking.

Er waren een aantal items die wat onduidelijkheid opriepen bij de respondenten. Bij de items die vroegen naar de verwachte vervolgopleiding, werkniveau en werksituatie liepen veel respondenten vast. Er werd aangegeven dat het opleidingsniveau, werkniveau en de werksituatie van de persoon zelf afhangt, en daarom geen keuze gemaakt kon worden. De onderzoekers hebben daarbij aangegeven dat het ging om een gemiddeld niveau. Toch blijft het een aandachtspunt, aangezien technisch gezien de gemiddelde Nederlander een mbo opleiding heeft gevolgd, en daarmee mensen met een visuele beperking dat gemiddeld ook hebben. Hierdoor geven deze items een vertekent beeld van de werkelijkheid.

Bij de vraag in welke sector verwacht wordt dat mensen met een visuele beperking werken werd gevraagd om een maximum van drie keuzes. Veel respondenten hebben daar meer dan drie keuzes aangevinkt. Deze vraag was niet duidelijk genoeg gesteld.

Verder is het van belang om aandacht te richten op de afbeeldingen die gebruikt zijn om de respondenten te primen. De afbeeldingen werden weergegeven aan het einde van de stigma items, en aangezien de items over twee bladzijdes verdeeld waren, was tijdens het

maken van de eerste 6 items de afbeelding nog niet zichtbaar. Bij de eerste 6 vragen is er dus geen sprake van priming geweest. Dit kan een grote invloed hebben uitgeoefend op de resultaten over de samenhang tussen de afbeeldingen en de mate van stigmatisering.

4.3 Sterke punten

Ook zijn er een aantal sterke kanten aan het onderzoek, die ook mee dienen te wegen bij het interpreteren van de data.

Dataverzameling

Ondanks dat de locaties waar respondenten geworven zijn met name in Amsterdam en omstreken liggen, is er wel gebruik gemaakt van veel verschillende locaties. De locaties liggen erg uiteen wat betreft de mensen die daar komen. Zo zullen in de trein van Amsterdam naar Utrecht andere mensen komen dan op de Albert Cuyp markt.

Ook is een sterk punt aan het onderzoek dat de metingen binnen een periode van een maand zijn afgenomen, en elkaar daardoor vrij snel hebben opgevolgd. Vaak is dat bij een grote dataset niet het geval, aangezien er veel sprake is van non response. Door actief op straat respondenten te werven is het de onderzoekers wel gelukt om de data binnen een korte periode te verzamelen.

Het is gelukt om een grote dataset bij elkaar te krijgen met veel respondenten (N=504). Ook is de man/vrouw verhouding goed verdeeld. De dataset bestaat uit gegevens over de stigmatisering rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking, en is een unieke bijdrage aan de bestaande literatuur. Nog niet eerder is aan mensen zonder visuele beperking hun stigmatisatie naar mensen met een visuele beperking gevraagd. Wel is er eerder aan mensen met een visuele beperking zelf hun gevoel van gestigmatiseerd worden gevraagd, maar gegevens van mensen zonder visuele beperking ontbraken nog. Door het bestaan van deze dataset is het mogelijk om het gevoel van gestigmatiseerd worden te vergelijken met de in werkelijkheid aanwezige stigmatisatie rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking.

Vragenlijst

Ondanks dat de items uit de vragenlijst niet getest zijn op validiteit en betrouwbaarheid, zijn ze wel gebaseerd op betrouwbare items uit andere vragenlijsten. De items uit de andere vragenlijsten hadden een goede alfa, en zijn daarom opgenomen in deze vragenlijst.

Na het verzamelen van de data bleek dat de stigma items redelijk betrouwbaar waren, $\alpha = .67$. Ook verbeterde de betrouwbaarheid niet bij het verwijderen van afzonderlijke

stigma items, waaruit geconcludeerd kan worden dat de items afzonderlijk goed genoeg waren in het meten van stigma.

4.4 Aanbevelingen

Ondanks dat uit het onderzoek blijkt dat mensen met een visuele beperking zich weinig gestigmatiseerd voelen, is er toch enige sprake van stigmatisatie. Het doel is om de mate van stigmatisering zo laag mogelijk te laten zijn. Het lijkt erop dat het aanbieden van kennis over een visuele beperking geen verschil maakt in de mate van stigmatisatie. Daarentegen is er wel een verschil in stigmatisatie als mensen veel kennis hebben over een visuele beperking. De oorzaak hiervoor kan zijn dat deze kennis op vrijwillige basis verkregen is, en deze mensen daardoor gemotiveerd zijn om minder te stigmatiseren. Ongevraagd kennis aanbieden lijkt geen rol te spelen in het verminderen van stigma, waardoor het niet heel waardevol is om psycho-educatie over visuele beperkingen aan te bieden aan de gehele samenleving. Het kan interessant zijn om te onderzoeken hoe mensen gemotiveerd gemaakt kunnen worden om minder te stigmatiseren, zodat het aanbieden van kennis wel relevant is en een rol kan spelen in het verminderen van stigma rondom de sociale participatie van mensen met een visuele beperking.

Op het moment dat mensen gemotiveerd zijn om in mindere mate te stigmatiseren, kan het interessant zijn om te onderzoeken welke vormen van voorlichting over visuele beperkingen het effectiefst zijn in het verminderen van de mate waarop mensen met een visuele beperking gestigmatiseerd worden. Door gemotiveerde mensen voor te lichten over visuele beperkingen kan de kennis van mensen over visuele beperkingen toe nemen, waardoor de mate van stigmatisering kan afnemen. Ook is het relevant om andere barrières dan stigmatisering in de sociale participatie van mensen met een visuele beperking aan het licht te brengen.

4.5 Samenvatting

Mensen met een visuele beperking hopen net als mensen zonder visuele beperking succesvol deel te nemen aan de activiteiten van de samenleving. In tegenstelling tot mensen zonder visuele beperking krijgen zij hierbij te maken met moeilijkheden die gerelateerd zijn aan hun beperking. Een van deze moeilijkheden is de stigmatisering waarmee zij in de maatschappij te maken krijgen.

In de studie is aandacht besteed aan de stigmatisering en andere barrières in de maatschappij die een succesvolle sociale participatie van jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking in de weg staan. Allereerst is een vragenlijst ontwikkeld waarin vragen gesteld worden over de verwachtingen die mensen hebben over mensen met een visuele beperking. De vragenlijst bestaat uit 36 items met stellingen en open vragen. Vervolgens is

de vragenlijst afgenomen onder straat respondenten en scholieren. Het aantal geworven respondenten is 443, waarvan 206 man zijn en 237 vrouw. Ook is er gebruik gemaakt van een bestaande dataset van het project Verder Kijken. De dataset bestaat uit 289 respondenten, waarvan 158 man zijn en 131 vrouw.

De gemiddelde somscore van stigma ligt laag, wat betekent dat er in beperkte mate wordt gestigmatiseerd rondom de sociale participatie van jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking. Er bleek een significant verschil te zijn tussen het hebben van veel kennis over een visuele beperking en het hebben van een beetje kennis over een visueel beperking. De respondenten die veel kennis hebben scoren lager op stigmatiseren dan de respondenten die minder kennis hebben. Er bleek geen significant verschil te zijn tussen het wel of niet kennen van iemand met een visuele beperking en het stigmatiseren van mensen met een visuele beperking. Ook bleek er geen significant verschil te zijn tussen type afbeelding en stigmatisering. Verder was er ook geen significant verschil tussen type afbeelding, stigmatisering en kennisgroepen. De gemiddelde somscore van stigma gevoel ligt laag, wat betekent jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking zich in beperkte mate gestigmatiseerd voelen. Er bleek geen significant verschil te zijn tussen het hebben van een partner met of zonder een visuele beperking en de ervaren stigmatisering.

Uit de resultaten komt naar voren dat wanneer mensen gemotiveerd worden om minder te stigmatiseren, het informeren van mensen over visuele beperkingen een positief effect kan hebben op de mate waarop mensen met een visuele beperking worden gestigmatiseerd. Voor verder onderzoek is het interessant om te achterhalen hoe mensen gemotiveerd kunnen worden om minder te stigmatiseren, en welke vormen van voorlichting over visuele beperkingen het effectiefst zijn in het verhogen van de kennis over visuele beperkingen, en daarmee het verminderen van de stigmatisering.

Literatuurlijst

- Ali, A., Strydom, A., Hassiotis, A., Williams, R. & King, M. (2008). A Measure of Perceived Stigma in People with intellectual disability. *Bj Psych*, 193, 410-415.
- Allen, M. & Bellstedt, J. (1996). Attitudes Toward Blindness and Blind People: What do we Believe? *ABNF Journal* 7, 72-77.
- Bartimeus. (2013, 30 juni). Afkomstig van de website van bartimeus:
<http://www.bartimeus.nl/>.
- Bos, A.E.R. (2001). *HIV Stigma and Social Interaction, Examining Strategies to Influence Perceivers Emotional and Behavioral Reactions in Initial Encounters*. Maastricht: Unigraphic.
- Burrowes, N. & Needs, A. (2009). Time to Contemplate Change? A Framework for Assessing Readiness to Change with Offenders. *Aggression and Violent Behavior* 14 (2009) 39–49 Elsevier UK
- Crocker, J., Major, B. & Steele, C. (1998). Social Stigma. In: D. T. Gilbert, S. T. Fiske & G. Lindzey (Eds), *The Handbook of Social Psychology* (Vol. 2, pp. 504–553). Boston, MA, USA: McGraw- Hill.
- Crocker, J., Voelkl, K., Testa, M. & Major, B. (1991). Social Stigma: The Affective Consequences of Attributional Ambiguity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 218–228.
- Fickten, C.S., Goodrick, G., Amsel, R. & Wicks McKenzie, S. (1991). Reactions Toward Dating Peers with Visual Impairments. *Rehabilitation Psychology*. (1991) Vol. 36, No. 3.
- Fiesler, W., Lechner, L. & Bos, A. (2008). Als je Niet Kunt Zien dan Bekijk je het Maar. Experimenteel Onderzoek naar de Effecten van Ernst, Persoonlijke Verantwoordelijkheid en Openheid op Stigmatisering van Mensen met een Visuele Beperking. *Psychologie en gezondheid* jaargang 36. Nummer 1, p. 23-31.
- Forsbak, O. (1995) *From Residential to Integrated Care*. European Conference of Education of Visually Impaired, Budapest.
- Frame, M.J. (2004). *Blind Spots. The Communicative Performance of Visual Impairment in Relationships and Social Interaction*. Springfield, Illinois: Charles C. Thomas.
- Gallewaert, G.A.G. (2007). *Ouderstatus Adoptief: Invloed van Ervaren Stigmatisering door Adoptieouders op Gezondheid, Psychisch Welbevinden en Nazorgbehoefte*. Open Universiteit Nederland: Faculteit Psychologie, September 2007.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Gold, D., Shaw, A. & Wolffe, K. (2010). The Social Lives of Canadian Youths with Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, July 2010
- Kalichman, S.C., Simbayi, L.C., Jooste, S., Toefy, Y., Cain, D., Cherry, C. & Kagee, A.

- (2005). Development of a Brief Scale to Measure AIDS-Related Stigma in South Africa. *AIDS and Behavior*, Vol. 9, No. 2.
- Kalksma, S. (2005). *Oog voor Elkaar. Onderzoek naar Vriendschapsrelaties van Jongeren met een Visuele Beperking*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Kef, S. (2011). *Nederlandse Samenvatting Project: Sociale Participatie van Jongeren en Jongvolwassenen met een Visuele Beperking: de Rol van Stigmatisering en Acceptatie van de Beperking*. Amsterdam: VU.
- Kef, S. (1999). *Outlook on Relations. Personal Networks and Psychosocial Characteristics of Visually Impaired Adolescents*. Amsterdam: Academisch proefschrift Thela Thesis
- Kef, S., Hox, J.J. & Habekothé, H.T. (1997). *(On)Zichtbare Steun, Onderzoek naar Visueel Gehandicapte Jongeren en hun Netwerk*. Amsterdam: Thesis Publishers Amsterdam.
- Kef, S. (2002). Psychosocial adjustment and the meaning of social support for visual impaired adolescents. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 96, 22-37.
- Kef, S. (2006). *Verder kijken dan de beperking, longitudinaal onderzoek naar de psychosociale ontwikkeling en sociale netwerken van adolescenten en jongvolwassenen met een visuele beperking*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Mervis, C.A. & Boyle, C.A. (2002). Prevalence and Selected Characteristics of Childhood Vision Impairment. *Developmental Medicine and Child Neurology* 44: 538-41.
- Norman, W.T. (1963) Toward an adequate taxonomy of personality attributes: replicated factor structure in peer nomination personality ratings. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 574-583.
- Sacks, S.Z., Wolfe, K.E. & Tierney, D. (1998). Lifestyles of Students with Visual Impairments: Preliminary Studies of Social Networks. *Exceptional children*, 64, 463-478.
- Sacks, S. Z., Kekelis, L. S., & Gaylord-Ross, R. J. (Eds.). (1992). *The Development of Social Skills by Blind and Vision Impaired Students*. New York: AFB Press.
- Sacks, S. Z., & Wolfe, K. E. (Eds.). (2006). *Teaching Social Skills to Students with Visual Impairments: From Theory to Practice*. New York: AFB Press.
- Valdes, K. A., Williamson, C. L., & Wagner, M. M. (1990). *The National Longitudinal Transition Study of Special Education Students*. Menlo Park, CA: SRI International.
- Visio. (2013, 30 juni). Afkomstig van de website van visio: <http://www.visio.org/visuele-beperking>
- Vos, J. (2008). *Tastend door de Tijd. Twee Eeuwen Onderwijs en Zorg voor Blinde en Slechziende Mensen*. Amsterdam: Boom.
- Young-il, K. (2003). The Effectiveness of Assertiveness Training in Enhancing the Social Skills of Adolescents with Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 97, 285–314.

Bijlagen

Bijlage 1

Gezichtsscherpte van 1.0

Gezichtsscherpte van 0.1

Bijlage 2 Drie versies van de vragenlijst

Versie 1 U-versie zonder foto

OVER UZELF

Wij stellen het zeer op prijs dat u deze vragenlijst in wilt vullen. Het invullen zal ongeveer 5 a 10 minuten duren. Deze vragenlijst gaat over hoe u tegen bepaalde zaken aankijkt rondom mensen met een visuele beperking. Voorafgaand wordt wat algemene informatie over uzelf gevraagd. De vragenlijst wordt anoniem en vertrouwelijk gebruikt. Deelname aan dit onderzoek is geheel vrijwillig. Het is belangrijk dat u de vragen goed doorleest en eerlijk antwoord geeft. Er zijn geen goede of foute antwoorden. Meerdere antwoorden per vraag geven is niet mogelijk, tenzij dit wordt aangegeven. Kleur het bolletje van uw keuze in. Hartelijk bedankt voor de moeite!

Geslacht Man Vrouw

Leeftijd _____

Nationaliteit _____

Nationaliteit moeder _____

Nationaliteit vader _____

Opleidingsniveau

Basisschool

VMBO/MAVO

HAVO

VWO

MBO

HBO

WO

Kent u iemand die blind of zeer slechthoort is? Ja Nee

Zo ja: Wat is de relatie die u hebt met deze persoon? (meerdere antwoorden mogelijk)

Gezinslid

Familielid

Vriend

Kennis

Geen persoonlijk contact

OVER UZELF

Hieronder staat een aantal uitspraken over uzelf. Wilt u de uitspraken lezen en aangeven in hoeverre u het met deze uitspraken eens bent?

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Ik weet wat een visuele beperking is	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb de kennis om mij in te kunnen leven in het dagelijks functioneren van iemand met een visuele beperking	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou niet samen willen werken met mensen met een visuele beperking	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking maken mij angstig	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou geen contact willen hebben met mensen met een visuele beperking	☐	☐	☐	☐	☐
Het hebben van een vriendschap met iemand met een visuele beperking zou ik geen probleem vinden	☐	☐	☐	☐	☐
Het hebben van een romantische relatie met iemand met een visuele beperking zou ik geen probleem vinden	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking maken mij boos	☐	☐	☐	☐	☐

OVER MENSEN MET EEN VISUELE BEPERKING

Hieronder staat een aantal uitspraken over mensen met een visuele beperking. Wilt u de uitspraken lezen en aangeven in hoeverre u het met deze uitspraken eens bent?

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Mensen met een visuele beperking worden minder serieus genomen	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking vermijden bepaalde sociale situaties	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking voelen zich op hun gemak in sociale situaties	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking hebben meer last van schaamte	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking wekken medelijden op	☐	☐	☐	☐	☐
Goed ziende mensen discrimineren mensen met een visuele beperking	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking hebben meer hulp nodig dan er nu al geboden wordt	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking kunnen hetzelfde werk doen als mensen zonder visuele beperking	☐	☐	☐	☐	☐

OVER MENSEN MET EEN VISUELE BEPERKING

Kunt u voor de volgende tegenstellingen aangeven wat uw verwachtingen zijn bij mensen met een visuele beperking? Geef dit aan door een kruisje op de lijn te zetten. Die mensen zijn...

Sociaal	-----	Teruggetrokken
Goed gehumeurd	-----	Snel geïrriteerd
Verantwoordelijk	-----	Onbetrouwbaar
Kalm	-----	Prikkelbaar
Open voor nieuwe ervaringen	-----	Niet open voor nieuwe ervaringen

Welke vervolgopleiding verwacht u dat iemand met een visuele beperking behaald heeft?

- Geen vervolgopleiding HBO
 MBO WO

Op welk niveau verwacht u dat iemand met een visuele beperking werkt?

- Geen vervolgopleiding vereist HBO - niveau
 MBO - niveau WO - niveau

Wat verwacht u van de werksituatie van mensen met een visuele beperking?

- Parttime Vrijwilligerswerk
 Fulltime Werkloos

Waar verwacht u dat iemand met een visuele beperking werkt? (3 antwoorden mogelijk)

☐ Administratief werk	☐ ICT	☐ Economie
☐ Bouwsector	☐ Juridisch	☐ Techniek
☐ Commercieel/Media	☐ Onderwijs	☐ Logistiek/Transport
☐ Detailhandel	☐ Vertegenwoordiger	☐ Defensie
☐ Horeca	☐ Muziek/kunst	☐ Zorg

Bent u eerlijk geweest? Geef dit aan door een kruisje op de lijn te zetten.

Nee |-----| Ja

OVER UZELF

Wij stellen het zeer op prijs dat u deze vragenlijst in wilt vullen. Het invullen zal ongeveer 5 a 10 minuten duren. Deze vragenlijst gaat over hoe u tegen bepaalde zaken aankijkt rondom mensen met een visuele beperking. Voorafgaand wordt wat algemene informatie over uzelf gevraagd. De vragenlijst wordt anoniem en vertrouwelijk gebruikt. Deelname aan dit onderzoek is geheel vrijwillig. Het is belangrijk dat u de vragen goed doorleest en eerlijk antwoord geeft. Er zijn geen goede of foute antwoorden. Meerdere antwoorden per vraag geven is niet mogelijk, tenzij dit wordt aangegeven. Kleur het bolletje van uw keuze in. Hartelijk bedankt voor de moeite!

Geslacht Man Vrouw

Leeftijd _____

Nationaliteit _____

Nationaliteit moeder _____

Nationaliteit vader _____

Opleidingsniveau

Basisschool

VMBO/MAVO

HAVO

VWO

MBO

HBO

WO

Kent u iemand die blind of zeer slechthoort is? Ja Nee

Zo ja: Wat is de relatie die u hebt met deze persoon? (meerdere antwoorden mogelijk)

Gezinslid

Familielid

Vriend

Kennis

Geen persoonlijk contact

OVER UZELF

Hieronder staat een aantal uitspraken over uzelf. Wilt u de uitspraken lezen en aangeven in hoeverre u het met deze uitspraken eens bent?

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Ik weet wat een visuele beperking is	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb de kennis om mij in te kunnen leven in het dagelijks functioneren van iemand met een visuele beperking	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou niet samen willen werken met mensen met een visuele beperking	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking maken mij angstig	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou geen contact willen hebben met mensen met een visuele beperking	☐	☐	☐	☐	☐
Het hebben van een vriendschap met iemand met een visuele beperking zou ik geen probleem vinden	☐	☐	☐	☐	☐
Het hebben van een romantische relatie met iemand met een visuele beperking zou ik geen probleem vinden	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking maken mij boos	☐	☐	☐	☐	☐

OVER MENSEN MET EEN VISUELE BEPERKING

Hieronder staat een aantal uitspraken over mensen met een visuele beperking. Wilt u de uitspraken lezen en aangeven in hoeverre u het met deze uitspraken eens bent?

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Mensen met een visuele beperking worden minder serieus genomen	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking vermijden bepaalde sociale situaties	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking voelen zich op hun gemak in sociale situaties	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking hebben meer last van schaamte	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking wekken medelijden op	☐	☐	☐	☐	☐
Goed ziende mensen discrimineren mensen met een visuele beperking	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking hebben meer hulp nodig dan er nu al geboden wordt	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking kunnen hetzelfde werk doen als mensen zonder visuele beperking	☐	☐	☐	☐	☐

OVER MENSEN MET EEN VISUELE BEPERKING

Kunt u voor de volgende tegenstellingen aangeven wat uw verwachtingen zijn bij mensen met een visuele beperking? Geef dit aan door een kruisje op de lijn te zetten. Die mensen zijn...

Sociaal	-----	Teruggetrokken
Goed gehumeurd	-----	Snel geïrriteerd
Verantwoordelijk	-----	Onbetrouwbaar
Kalm	-----	Prikkelbaar
Open voor nieuwe ervaringen	-----	Niet open voor nieuwe ervaringen

Welke vervolgopleiding verwacht u dat iemand met een visuele beperking behaald heeft?

- Geen vervolgopleiding HBO
 MBO WO

Op welk niveau verwacht u dat iemand met een visuele beperking werkt?

- Geen vervolgopleiding vereist HBO - niveau
 MBO - niveau WO - niveau

Wat verwacht u van de werksituatie van mensen met een visuele beperking?

- Parttime Vrijwilligerswerk
 Fulltime Werkloos

Waar verwacht u dat iemand met een visuele beperking werkt? (3 antwoorden mogelijk)

☐ Administratief werk	☐ ICT	☐ Economie
☐ Bouwsector	☐ Juridisch	☐ Techniek
☐ Commercieel/Media	☐ Onderwijs	☐ Logistiek/Transport
☐ Detailhandel	☐ Vertegenwoordiger	☐ Defensie
☐ Horeca	☐ Muziek/kunst	☐ Zorg

Bent u eerlijk geweest? Geef dit aan door een kruisje op de lijn te zetten.

Nee |-----| Ja

OVER UZELF

Wij stellen het zeer op prijs dat u deze vragenlijst in wilt vullen. Het invullen zal ongeveer 5 a 10 minuten duren. Deze vragenlijst gaat over hoe u tegen bepaalde zaken aankijkt rondom mensen met een visuele beperking. Voorafgaand wordt wat algemene informatie over uzelf gevraagd. De vragenlijst wordt anoniem en vertrouwelijk gebruikt. Deelname aan dit onderzoek is geheel vrijwillig. Het is belangrijk dat u de vragen goed doorleest en eerlijk antwoord geeft. Er zijn geen goede of foute antwoorden. Meerdere antwoorden per vraag geven is niet mogelijk, tenzij dit wordt aangegeven. Kleur het bolletje van uw keuze in. Hartelijk bedankt voor de moeite!

Geslacht Man Vrouw

Leeftijd _____

Nationaliteit _____

Nationaliteit moeder _____

Nationaliteit vader _____

Opleidingsniveau

Basisschool

VMBO/MAVO

HAVO

VWO

MBO

HBO

WO

Kent u iemand die blind of zeer slechthziend is? Ja Nee

Zo ja: Wat is de relatie die u hebt met deze persoon? (meerdere antwoorden mogelijk)

Gezinslid

Familielid

Vriend

Kennis

Geen persoonlijk contact

OVER UZELF

Hieronder staat een aantal uitspraken over uzelf. Wilt u de uitspraken lezen en aangeven in hoeverre u het met deze uitspraken eens bent?

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Ik weet wat een visuele beperking is	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb de kennis om mij in te kunnen leven in het dagelijks functioneren van iemand met een visuele beperking	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou niet samen willen werken met mensen met een visuele beperking	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking maken mij angstig	☐	☐	☐	☐	☐
Ik zou geen contact willen hebben met mensen met een visuele beperking	☐	☐	☐	☐	☐
Het hebben van een vriendschap met iemand met een visuele beperking zou ik geen probleem vinden	☐	☐	☐	☐	☐
Het hebben van een romantische relatie met iemand met een visuele beperking zou ik geen probleem vinden	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking maken mij boos	☐	☐	☐	☐	☐

OVER MENSEN MET EEN VISUELE BEPERKING

Hieronder staat een aantal uitspraken over mensen met een visuele beperking. Wilt u de uitspraken lezen en aangeven in hoeverre u het met deze uitspraken eens bent?

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Mensen met een visuele beperking worden minder serieus genomen	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking vermijden bepaalde sociale situaties	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking voelen zich op hun gemak in sociale situaties	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking hebben meer last van schaamte	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking wekken medelijden op	☐	☐	☐	☐	☐
Goed ziende mensen discrimineren mensen met een visuele beperking	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking hebben meer hulp nodig dan er nu al geboden wordt	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een visuele beperking kunnen hetzelfde werk doen als mensen zonder visuele beperking	☐	☐	☐	☐	☐

OVER MENSEN MET EEN VISUELE BEPERKING

Kunt u voor de volgende tegenstellingen aangeven wat uw verwachtingen zijn bij mensen met een visuele beperking? Geef dit aan door een kruisje op de lijn te zetten. Die mensen zijn...

Sociaal	-----	Teruggetrokken
Goed gehumeurd	-----	Snel geïrriteerd
Verantwoordelijk	-----	Onbetrouwbaar
Kalm	-----	Prikkelbaar
Open voor nieuwe ervaringen	-----	Niet open voor nieuwe ervaringen

Welke vervolgopleiding verwacht u dat iemand met een visuele beperking behaald heeft?

☐ Geen vervolgopleiding	☐ HBO
☐ MBO	☐ WO

Op welk niveau verwacht u dat iemand met een visuele beperking werkt?

☐ Geen vervolgopleiding vereist	☐ HBO - niveau
☐ MBO - niveau	☐ WO - niveau

Wat verwacht u van de werksituatie van mensen met een visuele beperking?

☐ Parttime	☐ Vrijwilligerswerk
☐ Fulltime	☐ Werkloos

Waar verwacht u dat iemand met een visuele beperking werkt? (3 antwoorden mogelijk)

☐ Administratief werk	☐ ICT	☐ Economie
☐ Bouwsector	☐ Juridisch	☐ Techniek
☐ Commercieel/Media	☐ Onderwijs	☐ Logistiek/Transport
☐ Detailhandel	☐ Vertegenwoordiger	☐ Defensie
☐ Horeca	☐ Muziek/kunst	☐ Zorg

Bent u eerlijk geweest? Geef dit aan door een kruisje op de lijn te zetten.

Nee	-----	Ja
-----	-------	----